

Pagulas- tudengist Taani arhiivaariks

I

 Vello Helk

Mina ise Taani üliõpilastekliga.

Sissejuhatus

Minu põgenikuteekond viis mind üle Saksamaa Taani. Õnneks sattusin Lõuna-Taani, tegelikult Põhja-Schleswigisse, mis oli aastatel 1864–1920 olnud Saksamaa all ja pärast I maailmasõda rahvahääletusega tagasi tulnud. Üle 45–50 aasta vanused taanlased olid käinud saksaakeelses koolis, mehed olnud Saksa sõjaväes, paljud langenud ja maailmasõjas, millest annavad tunnistust kohalikud mälestusmärgid. Nende nimed on jäädvustatud Århusi mälestusmüürile. Seetõttu oli eriti vanematel taanlastel palju rohkem arusaamist ja sümpaatiat meie suhtes, kes ka olime pidanud kannatama võõra võimu all ja kandma võõrast mundrit.

Pärast Saksa kapitulatsiooni olin nimeliselt mitme Lõuna-Taani mitte-saksa põgenikelaagri nimekirjas, aga laagrijuhtkonna vastutulekul tegelikult tööl ühes talus Haderslevi lähedal. Tulevikuväljavaated polnud just helged, Taanis taheti põgenikest lahti saada, tuli mõelda väljarändamisele.

Oma töökoha kaudu sain tuttavaks mitme kohaliku taanlasega, kes mind kõigiti aida püüdsid. Nende hulgas oli **minu töötalu** majateenijanna Haderslevi Maakrediitpangas juhtival kohal ametis olev tädi, keda tunti hüüdnime Moster all, kes oli vallaline, aga hoolitses selle eest, et tema Røddingis sadulsepaga abielus oleva õe kuus last said korraliku hariduse, mida ta pidas kõige paremaks investee-

ringuks. Nii sain kontakti ka selle perekonnaga, kus just üks poeg, Jens Ejner, kes oli väljaõppinud sadulsepp, oli omandamas keskhariidust, misjärel ta kavatses õppida Århusi ülikoolis teoloogiat. Mul oli õnnkombel kaasas 1943. aasta Võru Gümnaasiumi lõputunnistuse kinnitatud äraakiri. 1947. aasta lihavõttepühad veetsin selle perekonna juures, kus Jens Ejner ja tema kihlatu Signe püüdsid mind veenda, et mul tuleks selle abil üritada ülikooli pääseda. Siis saaksime juba samal sügisel koos Århusis õpinguid alustada. Ka Moster toetas seda kava, lubades mulle kõike toetust, vajadusel ka rahalaenu. Olin ise oma palgast väljarändamiseks natuke säästnud, sellest jätkus esimeseks aastaks. Tõlkisin oma lõputunnistuse taani keelde ja lasin kinnitada saatkonnanõunik August Koerni poolt Kopenhaagenis. Saatsin 1947. aasta mais vastava palve Århusi ülikoolile, valides humanitaarteaduste ala, kus olid sissepääsu võimalused kõige paremad.

Kuna mul polnud Taani keskhariidust, saatis ülikool minu palve edasi haridusministeeriumile. Sealt tuli suhteliselt kiiresti positiivne vastus ja juba 16. juunil sain teate, et minu palve oli rahuldatud. Hiljem Riigiarhiivis on mul olnud võimalus jälgida oma soovivaalduse käiku. See saadeti kohe edasi kõrgkoolide inspektorile seisukoha võtmiseks. Too kirjutas peale oma resolutsiooni: ta ei tundvat küll Eesti gümnaasiumide taset, aga kui see lõputunnistus annab õiguse edasiõppimiseks Tartu ülikoolis, siis

peab see tase olema vähemalt võrdne Taani omaga, sest Tartu ülikool oli varem tuntud kui väga hea mainega õppeasutus. Haridusminister oli tema arvamusega kõigiti nõus.

Nüüd sain hakata ülikooli minekuks korralikult ettevalmistusi tegema. Minu toetajad-tuttavad vahendasid kontakti kohaliku (Haderslevi) gümnaasiumi rektoriga. Tema käest sain häid praktilisi näpunäiteid ülikooliõpingute kohta, samuti ülevaate sellest, mida nõuti Taani abiturientidelt. Kui olin hiljem Riijarhiivis ametis ja tema hakkas oma pensionipõlves uurima ajalooteemasid, sain teda vastutasuks natuke aidata.

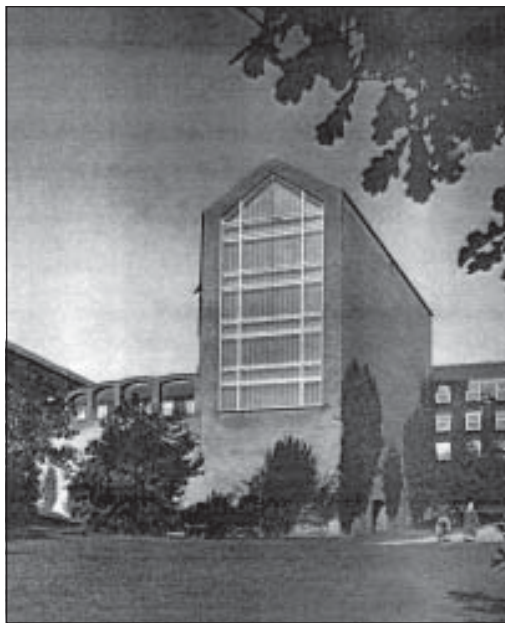
Oma peaaoneks valisin esialgu ajaloo, kõrvalaineks ladina keele. Kuna ma ei teadnud Taani koolide ladina keele taset, püüdsin ühe sama gümnaasiumi õpetaja abil oma oskusi kontrollida. Mul oli "punane aasta" Eestis ju ühe aasta jao ladina keelt ära võtnud. Selgus, et oskasin seda siiski piisavalt, polnud midagi karta.

Püüdsin parandada ka oma taani keelt. Olin selle omandanud iseõppimise teel Lõuna-Taani keelemurde piirkonnas, nii mõnegi selle iseärasusega. Üks kohalik õpetajate seminari õpilane harjutas minuga mõned tunnid taani keele hääldamist. See ongi ainuke taani keele õpetus, mida ma olen saanud.

Esimesed sammud Århusi ülikoolis

Septembri algul sõitsime Århusi: Jens Ejner ja mina. Olime saanud toa ühes äsjaehitatud villas lõunapoolses linnaosas. Meie tänava nimi oli Vanløsevej, linna loomaaia ja sulgpallihalli naabruses; lähikonnas paiknes ka linna spordistaadion koos jalgpalliväljakuga. Saime keldrikorrusel üsna ruumika toa. Maja omanik oli noor ärimees, kelle väike pudukauplus asus linna kesktänaval. Ta oli vallaline, majapidajaks oli ta öde. Kõik keldrikorruse toad ja paar tuba ülemisel korrusel olid välja üüritud üliõpilastele. Toa üür oli 40 krooni kuus. Üsna odav, aga sisustamise eest pidime ise hoolitsema.

See villa oli nõnda ehtne üliõpilaste ühiselamu. Keldrikorrusel oli meie naabriks pikakasvuline teoloog **Verner Knudsen**. Ülemisel korrusel olid veel üks arstiteaduskonna ja üks majandusteaduskonna üliõpilane, nii et meie seltskond oli üsna mitmekesine.

Århusi ülikooli peahoone ja aula.

Üsna põnev oli minu jaoks immatrikuleerimine. See toimus ülikooli aulas. 1947. aastal immatrikuleeriti umbes 300 üliõpilast. 1928. a. asutatud eraülikool, mis aga vahepeal oli saanud ametliku tunnustuse, oli tookord veel suhteliselt väike, umbes 1600 üliõpilasega. Ülikool paikneb looduslikult kaunis pargis linna põhjaosas, Põhja ringtee (Nordre Ringvej) ja Randersi poole viiva tee ääres. Linna suunas avaneva oru kallastel paiknevad instituutide hooned, arhitektuuriliselt ühtlased, moodsas lihtsas stiilis heledatest tellistest ehitused. Ehitamisel on pandud pearõhk valgusele ja avarusele. Eriti imponeeriv on ülikooli peahoone, kahe tiivaga ehitus, aulaga keskel. Aula ise on üks linna suurimaid vaatamisväärsusi. Kuigi ilma erilise toreduseta, jätab ruum siiski haarava mulje oma sirgete joonte ja omapärase sisearhitektuuri poolest. Tollal oli ümbritsevas pargis veel palju õhku ja ruumi, hiljem on puud ja pöösad pidanud osaliselt taganema uute ehituste eest. Teisel pool Randersi teed paiknes linna haigla, mis oli ühtlasi ülikooli õppekliinikuks.

Taani üliõpilased kandsid ühesuguseid tekleid, mille nad said abituriumi sooritamisel. Seda punase paelaga valget peakatet kannavad nad ainult kooli lõpetamissuvel. Pärast immatrikuleerimist pannakse see harilikult varna või

kappi. Siis jääb see ainult mälestuseks, ka kooli lõpetamise juubelite puhul kandmiseks. Mul loomulikult sellist tekit ei olnud. Nõnda marsis sin paljapäi koos teklikandjatega aktuse lõpul rektorist mööda ja sain tema traditsioonikohase käepigistuse – tal olid käes valged kindad. Igauhele anti ka dokument, mis tõendas, et olime nüüd täieõiguslikud akadeemilised kodanikud.

Pärast aktust käisime fotograafi juures. Oli tarvis fotosid, niihästi omale mälestuseks kui ka üliõpilaspileti jaoks. Lasin siis end ka Jens Ejneri Taani üliõpilastekliga pildistada.

Algas õppetöö. Tol aastal oli ajaloo esimese kursuse üliõpilasi palju – terve tosin. Varem oli neid tulnud juurde ühe–kahe kaupa.

Ülikoolis polnud õppemaksu. Ainult teatavad keeleharjutused ja muud praktikumid, mida juhendasid mittekoosseisulised õppejõud, olid tasulised, kuid väga odavad. Näiteks maksis kaks tundi lisaõpetust nädalas ainult 10 krooni terve semestri peale.

Meie õppejõududel oli nüüd rohkem tööd. Loengutel oli endise poole tosina asemel paar-kümmend teadushuvilist. See innustas neidki, polnud enam pooltühje auditoriume. Professoreid oli meil ainult kaks: Adam Afzelius (1905–1957) vanema ajaloo ja C. O. Boggild-Andersen (1898–1967, hüüdnimega Coba) uuema ajaloo alal. Kõige uuemat aega – Prantsuse revolutsiooni järgset – luges dotsent Troels Fink (1912–1999), kelle erialaks oli Lõuna-Taani (Sonderjyllandi) ajalugu. 1950. aastal sai ka tema professoriks. Keskaega luges meile lektor Knud Hannestad (1915–1995), kes oli samaaegselt bibliotekaar kohalikus riigiraamatukogus, mis on ka ülikooli raamatukoguks.

Kuna nii õppejõude kui ka üliõpilasi oli vähe, õppisime üksteist hästi tundma. Meil tekkis hea isiklik vahekord, õppejõud said jälgi-da iga üliõpilast ja kõike vajalikku abi osutada.

Sissejuhatavad loengud pidas meile Coba, kes oli kõige vanem professor, ametis alates 1939. aastast. **Ta** hoiatas meid: pärast õpingute lõpetamist ei olevat häid väljavaateid töökoha saamiseks. Meie peamine tulevane tööpõld gümnaasiumi ajalooõpetajatena oli väga piiratud; gümnaasiume oli suhteliselt vähe ja nende toonased ajalooõpetajad olid enamasti noored. Samuti oli ainult vähestel võimalik saada tööd teistes kohtades, näiteks teadus-

raamatukogudes, muuseumides, arhiivides või mujal. Nii pidime oma otsust veel kord põhjalikult kaaluma: kui suur oli meie armastus ajaloo vastu? Kas tahtsime oma tuleviku kaalule panna, leppida töötatöölise osaga ja kuuluda akadeemilisse proletariaati?

Me ei lasknud end esialgu heidutada. Minu kaasüliõpilased olid ju enamikus noored, 18–20 aasta vanused ja kõigest hoolimata lootusrikkad. Ma ise olin küll mõni aasta vanem, aga kuna minu tulevik oli nagunii tume, võisin sama hästi jätkata alustatud teed.

Meie õppekavas oli ette nähtud, et esime-ne proovieksam tuli alles kahe aasta pärast. See eksam oli ühtlasi võimete kontrolliks ja selle sooritamiseks oli vajalik esimese järgu hinne. Meid hinnati kümnepallise skaala järgi. Harilikult ei tohtinud hinne olla alla kolme, mis oli madalaim teise järgu hinne, aga sellel eelproovil nõuti vähemalt “head” (6). Sellele järgnes teaduslik töö, mis sarnanes umbes Eesti endisele magistristöole. Selle kirjutamine võttis vähemalt aasta, enamasti kaks. Pärast seda tuli sooritada lõpueksam kogu ajaloo ja abiainete ulatuses. See oli väga ulatuslik pensum, millega nii mõnigi murdis oma kaela ja mis venitas igal juhul lõpueksami tegemist, nii et õppeaeg võis ettenähtud kuue aasta asemel kesta kaheksa aastat või veelgi kauem. Üksikud minu kursuskaaslasel lõpetasid alles 12–13 aasta pärast. Tuli sellega arvestada, et meil oli ka kõrvalaine, milles samuti nõuti eksameid, aga ainult üks kord, nimelt lõpetamisel. Kõrvalaine oli pensum piiratum, aga nõudis siiski vähemalt aasta lisatööd.

Århusi ülikooli ühiselamud.

Prognoosid ei pea tihti paika. Nii ei osanud Coba tookord ette näha, et pärast meie lõpetamist hakatakse avama uusi gümnaasiume, et tulevad juurde ülikoolid Roskildes, Odenses ja Aalborgis. Nii oli 1960-ndatel aastatel töökohtadele kandideerijatest koguni suur puudus. Coba jutt oli aga nii mõndki pikapeale ära hirmutanud, eriti kui selgus nõuete rangus. Nad eelistasid minna õpetajate seminari, kus tehti abiturientidest kolme aastaga algkooliõpetajad.

Algul käisin peaaegu kõikidel loengutel, alles mõne aja möödudes hakkasin valima. Mulle meeldisid Coba loengud Taani 16. sajandi ajaloost, samuti tema harjutustunnid allikate kasutamise alal. Ta oli väga põhjalik teadlane, üksikasjadesse süvenev, hea analüüsija ja mõjus meilegi innustavalt. Ta armastas värvirikkeid üksikasju, kaldus nende kirjeldamisel mõnikord teemast hoopis kõrvale. Ega loengud olnud ainult teksti ettelugemised, aegajalt prooviti ka meie teadmisi, samuti võisime alati esitada lisaküsimusi.

Coba nõudis põhjalikke harjutustöid. Samal ajal pani ta ka rõhku stiilile. Kui sain oma tööd tagasi, oli ta neid tihti parandanud mitte ainult keeleliselt, vaid teinud ka ettepanekuid parema väljenduse suhtes. Mõnikord kutsus ta mu oma kabinetti ja arutas minu harjutustöö põhjalikult läbi, nii sisuliselt kui ka keeleliselt. Temalt õppisin sel kombel palju.

Uuema ajaloo õppejõud Troels Fink oli tema vastand. Ka Finkil loengud olid head, aga lühikesed ja täpsed. Samu nõudeid esitas ta oma harjutustööde puhul. Liigset heietamist ta ei sallinud. Tema juures õppisin end lühidalt ja täpselt väljendama. Tal polnud sellist isiklikku osavõtlikkust kui Cobal, aga ta oli kõigiti asjalik. Temale sain kirjutada ka teemadel, mis puudutasid Eestit, näiteks vähe-musrahvuste autonoomia kohta.

Professor Afzelius oli joviaalne mees, väga suure eruditsiooniga, aga mugavust armastav. Tihtipeale tuli ta suure hilinemisega, pani veel veerand tundi akadeemilisele veerandile lisaks, lubas selle eest järgmine kord veerand tundi varem lõpetada. Ta armastas üliõpilastega vestelda ja üldse seltskondlikku elu. Tihti võttis ta osa meie koosviibimistest. Tal oli suur anekdootide tagavara. Need käisid suurelt osalt Kopenhaageni professorite kohta, keda ta tundis; ta oli varem olnud seal lektoriks. Kopenhaa-

geni vana avväärt ülikool vaatas Århusi uustulnukatele ülevalt alla. Århusi vasturelvaks olid anekdootid Kopenhaageni tolmunud kitsarinnalistest ja omavahel tülitsevatest professoritest.

Knud Hannestad oli meie noorim õppejõud, Afzeliuse truu kannupoiss. Tema loengud keskajast olid natuke igavad, kuigi ta püüdis end väljendada värvikalt. Tal polnud meie seas erilist autoriteeti, minu vahekorrd temaga jäi teiste õppejõududega võrreldes kõige neutraalsemaks. Mulle mõjus sümptaatsena tema komme leida lihtsamaid lahendusi. Ta ei armastanud pikalevenivaid teoreetilisi tuuletalamisi. Tema doktoritöö Vana-Kreeka ajaloo teemal 1950. aastast oli esimene, mille kaitsmist ma nägin ja kuulsin. Ta võttis kõike väga kergelt, peaaegu üleolevalt. Kurjad keeled rääkisid, et selle töö taga seisis õieti tema akadeemiline "isa" Afzelius. See ei pruugi tõi olla; pärast Afzeliuse surma suutis Hannestad siiski üsna hästi oma jalgadel seista ja andis teaduspõllul tõhusa panuse.

Kui olin pikapeale ajaloo alal kindlama jalgealuse saavutanud, pidin ka kõrvalainele mõtlema. Kuna ajalugu oli väga ulatuslik aine, mis nõudis palju tööd, siis ei jäänudki kõrvalaine jaoks palju aega üle. Käisin algul ka ladina keele loengutel ja harjutustel. Professoriks oli Franz Blatt (1903–1979), tubli juudi päritolu latinist. Praktilisi harjutusi juhendas Per Krarup (1906–1977), hiljem Roomas Taani Akadeemia direktor, kellega mul tuli tulevikus tegemist. Nad mõlemad arvasid, et ajaloo kõrval on ladina keel liiga ulatuslik kõrvalaine. Käisin muuseumis ka hommikustel ladina keele tõlkeharjutustel, mis olid tegelikult teoloogide jaoks, kellel ei olnud klassikaliste keelte abituriumi. Kasutasin seda kui keeleharjutust. Nendel harjutustel käisin koos teoloog Povel Hyldgaardiga, kes elas minuga samas majas.

Kaalusin tükk aega uue kõrvalaine võimalusi. Oleksin võinud võtta vene keele, kus üliõpilased alustasid ainega algusest peale. Olin ise seda keelt punasel aastal kaunis põhjalikult õppinud, viis tundi nädalas, nii et mu teadmised olid tunduvalt täielikumad. Selle ala professoriks oli Adolf Stender-Petersen (1893–1963), kes varem (1927–31) oli olnud slaavi keelte õppejõuks Tartu ülikoolis. Siis oli Taanis aga suur Nõukogude Liidu vaimustus. Nii vene keele õppejõud kui ka üliõpilased olid

täitsa Stalini sõiduvees. Selles seltskonnas ma poleks küll end hästi tundnud. Nii otsustasin saksa keele kasuks, mida olin gümnaasiumis järjekindlalt õppinud. Inglise keeles oli mul gümnaasiumis ka aasta vahele jäänud.

Sel kombel oli mul õpingute suund valitud: peamine ajalugu, kõrvalaine saksa keel. Võisin oma õpinguid jätkata. Kuhu see võis mind küll välja viia?

Esimesed eksamid

Tollal pidid kõik Taani üliõpilased esimese õppeaasta jooksul sooritama eksami filosoofias. Olin ise õppinud filosoofiat gümnaasiumi lõpuklassis. Siin toimus õppimine loengute kujul. Professor Svend Ranulf (1894–1953) töötas algul läbi tema enda õpperaamatu filosoofia põhialustest. Järgmisena tuli meil läbi võtta ühe Kopenhaageni professori õpperaamat loogikas ja lõpuks pidas Ranulf mõned loengud tüliküsimustest oma kolleegiga, sama ülikooli sotsioloogiaprofessori, saksa emigrandi Theodor Geigeriga (1891–1952), rahvusvaheliselt tuntud tähega teadustaevas.

Need loengud mind just eriti ei köitnud, Ranulf oli üsna üksluine. Ta küsitles meid ka aeg-ajalt, aga ainult neid, kes olid varem selleks nõusoleku andnud. Nii lõpetas ta iga loengu lausega: “Kes tahab järgmine kord vastata?” Mul selleks suurt huvi polnud, hoidsin end tagaplaanile. Tema käsutuses oli suurem auditoorium, kus oli ruumi paarisajale kuulajale. Olid ju esindatud kõik teaduskonnad. Filosoofiaeksamita ei saanud teisi eksameid teha. Eksamiküsimused olid igal aastal samad – piletitel, mida tuli tõmmata ja siis vastata.

Mõned agaramad vanemad üliõpilased pakkusid koguni tasu eest ettevalmistustunde, kus Ranulfi poolt esitatud küsimused läbi arutati. Kõige lihtsamad oli süllogismid. Nendest klassikaline näide:

*Emakene ei saa lennata.
Kivi ei saa lennata.*

Vastates tuli veenvalt põhjendada, miks ei saanud loogiliselt järeldada, et “Emakene on kivi”. Selliste süllogismide saajad olid õnne- seened, sest nende vastused olid täpselt ette valmistatud, ja kõrgeim hinne – “väga hea” – oli neil kindel.

Läksin filosoofiaeksamile väikese hilinemi- sega, alles 1949. aasta jaanuaris. Siis olin taani keeles juba niivõrd hästi kodus, et võisin enda peale üsna kindel olla – ka filosoofilistes arutlustes. Eksamid toimusid samas loengu- teauditoomiumis ja olid avalikud. Laud oli kaetud roheline kaleviga ja professori eksamineerimist jälgis üks tsensor, kelleks tavaliselt oli mõni sama aine spetsialist väljastpoolt meie ülikooli. Tema osales ka hinnete määramisel. Pealtkuulajateks olid harilikult järgmised eksamineeritavad. Tõmbasin pileti, millel oli küsimus fenomenoloogia kohta. Seda peeti raskeks küsimuseks, kuna see nõudis seletamist teadvuse arenemisastmete kohta. Peatusin pikemalt solipsismi juures, mis tunnustab ainsa reaalsusena iseenda “mina” ja eitab välismaailma olemasolu. Juhuslikult olin lugemisel sellesse piisavalt süvenenud ja see tundus mulle huvitav. Kui läksin seletamisel hästi hoogu, ütles professor “täna väga” ja lõpetas eksamineerimise. Sain “väga hea”, mis oli julgust andev põhialus järgmistele eksamitele.

Järgmine suurem eksam oli eelproov ajaloo alal, mis pidi näitama, kes meie tosinast olid väärivad õpinguid jätkama. Selleks eksamiks tehti varakult ettevalmistusi. Pärast kolme semestrit pingelist loengute kuulamist ja harjutustöid saime neljandal semestril teha eksamite proovitöid. Selleks anti meile kas eelmiste eksamate või meie ajajärku sobivaid teemasid. Kirjutasime siis eksamiolukorras ja ettenähtud aja jooksul (harilikult neli tundi) meile antud teemal. See oli hea harjutus, sest õppisime õigesti aega jaotama ja korralikult tööd kavandama. Nagu varem, nii oli Coba ka seekord väga hoolas tulemuste parandaja, redigeerija ja nõuandja. Meie eksami keskseks ajaloo perioodiks sai just tema ala – Taani ajalugu 16. ja 17. sajandil.

1949. aasta kevadsemestri lõpul tuli meil higistada õigete eksamiteemade kallal. Mul on veel meeles esimene kirjalik töö, kus meile anti kaks keskaja teksti, ladina ja alamsaksa keeles. Neid tuli pärast tõlkimist omavahel võrrelda ja allikakriitiliselt käsitleda. See eeldas teatavat keeleoskust. Tänapäeval lisatakse nüüd sugustele tekstidele taanikeelsed tõlked. Järgmine kirjalik eksam oli lihtsam: selle teemaks oli Taani–Norra kuningavõimu seaduslik tagapõhi aastatel 1536–1614. Viimasena tuli suuline eksam. Eksamineerija oli Coba, kes püü-

dis meid aidata, aga kahjuks valel kombel. Selmet kohe esitada küsimust, algas ta iidamast-aadamast peale ja katsus jõuda niimoodi küsimuse juurde. Samal ajal püüdis vaene eksaminand jõuda meeleheitlikult selgusele, mis suunas Coba tüürib? Üks eksaminand just enne mind sai sissejuhatareks lahke küsimuse: “Mida te hommikueineks sõite?” Vaene mees oli päris hädas, kuna Cobale ei sobinud kohv, sai, marmelaad ega muud toiduidained. Lõpuks selgus, et ta soovis välja jõuda kaerahelveste juurde ja nende kaudu viljakaubandusele. Küsitav oli vahepeal nii ähmi täis, et tal oli raske mõtteid koguda.

Minule esitatud sissejuhatav küsimus oli siiski lihtsam: “Milline on praegune Taani haldusjaotus?” Seda ma teadsin ja nõnda jõudsi me kohe välja päris küsimuseni: Taani haldusjaotus Christian IV ajal, nimelt läänid, nende tüübid ja sissetulekud. Ei läinud mul küll kõige paremini, mõnele küsimusele pidin vastuse võlgu jääma.

Ootasime põnevusega eksamitulemusi, mis teatati meile kohe pärast suulist eksamit. Mulle pandi suulise eksami hindeks 6; täpselt samuti hinnati mu mõlemat kirjalikku tööd. Nii olin justnagu nõelasilmast läbi pääsenud, alla kuut ei tohtinud hinne olla, see oli nõutava esimese järgu hinde alumine piir. Ma ei tea, kas olin selle ära teeninud või olid mu professorid nii lahked. Igal juhul võisin nüüd jätkata oma õpinguid. See kehtis muuseas kogu meie tosinna kohta – saime kõik läbi, mis oli üsna haruldane juhtum. Ainuke läbikukkuja oli üks ekstern: 13 oli tema jaoks nähtavasti õnnetu number.

Ajaloo eelproovi alamsaksa- ja ladinakeelsed tekstid

Coba tõstis esile minu keeleoskust. Tema arvates olid minu kirjalikud eksamitööd keeleliselt paremad kui nii mõnegi taanlasest õppekaaslase omad, kelle kirjatöodes leiduvat jämedaid ortograafiavigu, minul seevastu olnud ortograafia laitmatu, ainult sõnajärg mõnikord vale.

Seda hästiõnnestunud eelproovi pühitsemine suurejooneliselt koos oma õppejõududega. Edasi läksid meie teed osalt lahku. Kõik olenes sellest, millisele ajaloo osale keegi kavatses spetsialiseeruda.

Sellel proovil olid minu jaoks veel mõned soodsad tagajärjed. Sain nüüd endale toa ühte ühiselamusse ülikooli pargis. Neid oli tookord seitse kolmekorruselist elamut, igaühes 50 tuba. Sinna majutati 350 üliõpilast. Elamud (taani keeles “kollegium”) olid ehitatud ja sisustatud summadest, mis eraisikud ja asutused olid selleks otstarbeks kinkinud. Toad olid ruumikad, sisustatud vajaliku mööbliga; iga toa juurde kuulus ka väike rõdu. Paljud toad kandisid kinkijate nime. Mulle anti Kollegium VI ülemise korruse nurgatuba (nr. 278), nn. Soome tuba, mis oli sisustatud soomepäraselt, muuseas väga kena seinavaibaga. Meil ei tulnud maksta üüri. Ainult teatav summa – tookord umbes 45 krooni kuus – koristamise, kütte, valgustuse ja gaasi eest.

Mul olid nüüd ka paremad väljavaated stipendiumide saamiseks. Olin juba saanud mõningaid soodustusi, näiteks olid mul alati talongid lõunasöögiks ülikooli sööklas, ja mulle oli ka määratud väiksemaid ergutusrahasid saja-paarisaja krooni ringis. Nüüd võisin loota ka suurematele stipendiumidele, aga ikka erafondidest. Riiklikud stipendiumid olid Taani kodanike jaoks. Ma olin esialgu kodakondsusetu, Taani võõrastepassiga. Kodakondsuse saamiseks pidi tookord vähemalt kümme aastat Taanis elama ja end korralikult üleval pidama. Ainult Põhjalla maade kodanikud võisid saada kodakondsuse natuke kiiremini.

Eraelust ja kontaktidest

Minu eraelu kulges uute sõprade ringis. Nendeks olid taani üliõpilased, kellega koos ma elasin samas majas, enamikus teoloogid, lisaks mõned minu kursusekaaslased. Linnas kohtasin teisi taanlasi, aga ka mõnda kaasmaalast.

Minu kaaslased olid lihtsad ja otsekohesed poisid. Neil olid õpingute kõrval mitmesugused huvid. Verner Knudsen ja minu toanaaber Jens Ejner võtsid mind kaasa Noorte Meeste Kristliku Ühingu koosolekutele. Seal lauldi sissejuhatareks mõnda vaimulikku laulu, aga hiljem seltskondlikus osas käituti üsna vabalt. Käisin ka Vermeri kodus Kejlstrupi külas Djurslandi poolsaarel. Naaberküläst Feldballest pärines veel üks meie maja elanik – majandusteaduse üliõpilane Niels Jakobsen. Nende vanemad olid lihtsad ja otsekohesed maainime-

sed. Nende kodukoht Mols on see paik, kus olevat elanud Taani kilplased (molboerne).

Verner oli väga jalgpallihuviline. Temaga käisin kohalikku jalgpalli eliitmeeskonda AGF-i vaatamas, kui see kodustaadionil mängis. Selle toreda poisi saatus oli traagiline. Pärast ülikooli lõpetamist 1954. aastal abiellus ta pärast kümneaastast kihlust oma Kareniga ja sai ühe Jüütimaa maakoguduse pastoriks. Mõne aja möödudes haigestus ta aga sklereroosi ja veetis surmani palju aastaid abituna põetumajas.

Majanaaber Hyldgaardiga oli meil ühiseks huviks keeruliste ristsõnade lahendamine. Ajalehes Information olid igal laupäeval üle terve tagumise lehekülje üsna keerulised ja riukalised ristsõnad. Võisime mõnikord neid poole ööni lahendada, alla me ei andnud! See peamurdmine aitas mul jällegi oma taani keele sõnavara täiendada.

Olen juba varem maininud, et ma käisin Hyldgaardiga hommikuti ladina keele tõlkeharjutustel. Seal kohtasin veel teisi teoloogiaüliõpilasi, kes tulid ülikooli gümnaasiumiharudest, kus seda keelt ei õpetatud. Sellepärast pidid nad tegema eksami ühe väikese põhiõpiku ulatuses. Olin mitmega ka pärast tunde koos. Arutasime maailma ja eriti taeva asju. Kui ära väsisime, tagusime vahelduseks natuke kaarte – kuradi piiblit. Neist minu tollaegsetest tuttavatest said enamikus auväärsed pastorid.

Oma kursusekaaslastega polnud mul algul kuigi tihedaid kontakte. Kohtusime loengutel ja arutasime õppetöö asju. Minu ligidal elas ainult üks kursusekaaslane, Jørn Yde Andersen, jässakas poiss Viborgi lähedalt. Ta polnud enam päris “roheline”, oli ka natuke vanem ja juba abielus oma klassiõega. Tema abikaasa Inger oli lahke, südamluk ja kena. Nad elasid minust ainult kilomeetri kaugusel, ühes aiamaajade rajoonis. Nende pool veetsin palju jõudetunde. Ka valmistusime koos eksamite eelprooviks. Neil oli majanduslikult üsna raske, sest ainuke sissetulek oli Ingeri palk. Ta töötas ühe suure tubakafirma kontoris. Sellepärast oli neil eriti hea meel, kui Jørni eelproov õnnestus. Coba halvad ennustused olid aga nende tulevikku varjutanud ja ebakindlust külvanud.

Häid kontakte oli Leif Rasmusseniga, kelle isa oli arst Sommerstedis Haderslevi ligi-

dal. Meil oli ülikoolis üsna pikk suvevaheaeg. Loengud lõppesid juba mai algul. Esimesel suvel oli mul ainult filosoofia eksam; pärast seda olin septembrini vaba mees ja võisin jälle minna Stydingi tallu lisaraha teenima. Olin vahetevahel Mosteri pool, nädalalõppudel tema rannamajakeses Hejsageris. Siis kohtasin Haderslevis Leifi, kes kutsus mind enda poole. Käisin Sommerstedis ja õppisin tunda tema tema lahket perekonda. Hiljem Århusis saime tihti kokku. Meie seltsis oli ka Tage Kaarsted Silkeborgist, kellega tekkis eriline sõprus.

Koos arutasime poliitilisi küsimusi. Jutustasin neile oma elamustest, tagasihoidlikult nagu alati, et neid mitte ära ehmata. Teadsin ju oma kogemuste varal, et kui räägin selget tõtt, siis keegi nagunii ei julge mind uskuda. Meie hulgas oli ka Stalini jüngreid. Eriti silmapaistvad olid kaks: professor Stender-Peterseni poeg, Tartus sündinud Ole Stender-Petersen ja tema alaline kaaslane Hellmuth Andersen.

Eriti Ole paistis silma oma kindla usu ja naiivsusega. Ta tsiteeris tihti Leninit ja Stalinit, mis mõnikord ajas isegi meie tasakaaluka dotsendi Troels Finki vihale. Olel oli veel see harjumus, et ta kirjutas alati väga pikalt, ta harjutustööd täitsid mitu vihikut. Coba juures võis see läbi minna, aga Fink ei sallinud sellist sõnadega laiutamist ja venitamist. Ta juhtis ka tähelepanu faktivigadele, eriti aga dogmaatilistele tõlgendustele. Sel puhul ei andnud Ole kunagi alla, tal oli ikka mõni oma pühaku tsiitaat varuks. See ei puudutanud tihti vaieldavat teemat, mida Fink ka irooniliselt konstateeris, aga Olele oli see nagu hane selga vesi. Ta vist ei suutnud või ei tahtnud jälgida erinevaid mõttekäike.

Tema paarimees Hellmuth oli natuke intelligentsem, ei pruukinud nii palju suud ega kasutanud tsitaate, aga paistis üldiselt olevat veel ägedam Stalini sõber. Ole ja Hellmuth kuulasid mõnikord ka minu jutu ära ja kutsusid vastu vaielda. Siis sain ikka teistelt head abi. Eriti terava keelega oli Tage, kes neid tihti aasis, millest nad vist alati aru ei saanudki.

Mul tekkis kontakte ka väljaspool ülikooliringkondi. Kohtasin taanlasi, kes mind külla kutsusid ja hästi kostitasid. Århusis oli pärast sõda olnud väike liitlaste põgenikelaager. Sellest on Voldemar Mettus põhjalikumalt kirju-

tanud oma mälestusraamatus ("Soovimata külalised", Lund, 1971). Eriti palju oli siin olnud Eesti Ringhäälinguga seotuid inimesi. Üksikud eestlased olid jäänud pärast laagrite koondamist linna elama. Kaks eestlannat olid abiellunud taanlastega: ühe mees oli bussijuht, teise oma raudteetöoline. Käisin nende pool, aga seal tuli rääkida peamiselt taani keelt. Leidsin aga ka ühe puhteesti perekonna, nimelt Nikolai Kujehli oma. Ta oli varem olnud heliinsenerina Landessender Revali teenistuses, Mettus nimetab teda tihti. Kujehl oli põline vanapoiss, mis oligi ta hüüdnimeks, aga Taani põgenikelaagris oli ta endale leidnud kaasmaalannast elukaaslase – Ida. Neil oli korter üsna minu lähedal, paar ärklituba neljakorruiselises üürimajas. Kujehl töötas ühe fotograafi juures, kelle erialaks oli seltskondlike olengute pildistamine. Tal ei olnud ateljeed, ta korraldas kõike oma korteris, mille juurde kuulus pimik katusekorruusel – see oli Kujehli töökoht.

Kujehlilide pool leidsin tükikese Eestit. Nende juures oli hubane olla. Kujehl oli muhe asjalik mees. Abikaasa Ida oli temast noorem, särtsakas ja intelligentne, nii et me saime laiahaardelist juttu ajada. Mind kutsuti tihti õhtusöögile, mida Ida oskas hästi serveerida.

Nagu kõigil pagulastel, olid neilgi oma tulevikumured. Taanis ju suuri väljavaateid polnud, põgenike töövõimalusi piirati. Olime kutsumata ja soovimata külalised – kontvõõrad, kellest taheti lahti saada. Ametiasutuste suhtumine meisse oli üldiselt üsna jahe, harilikud taanlased kohtlesid meid aga hästi.

Taanis oli veerand miljonit saksa sõjapõgenikku, kes olid paigutatud kinnistesse suurlaagritesse. Nende varustamine ja hooldamine oli väga koormav. Alles paari aasta möödudes nõustusid Saksamaa okupatsioonivõimud neid vastu võtma. Mitte-saksa põgenike laagrites vabaduskitsendusi polnud, aga tegevuseta elu mõjus nii mõnelegi halvasti. Põgeneti hulgaliselt Rootsi ja isegi Saksamaale. Ainult üksikutel õnnestus sugulaste ja tutvuste kaudu ka mujale pääseda. Taanlastega abiellunud said peatumis- ja tööload, aga neid oli suhteliselt vähe. Alles 1947. aasta lõpul tekkis kindlamaid võimalusi väljarändamiseks. Vastuvõtumaad soovisid aga ainult töövõimelisi inimesi. Vigased, haiged ja vanad pidid jääma enamikus Taani. Liitlaste rajatud põgenike vanadekodu Dragsbækis eksisteeris veel palju aastaid.

1948. aastal algas suurem väljarändamine. Pärast kommunistide võimuhaaramist Tšehhoslovakkias ja selle järgnenud Berliini blokadi tundus olukord Euroopas ebakindel. Sellepärast eelistati otsida varjupaika mõnel ülemeremaal. Esimene maa, mis pagulasi vastu võttis, oli Argentina. Sinna siirdusid mitmed minu endised laagrikaaslased, nende hulgas meie esindaja Andres Pirk, samuti laulja Orm Jaagu oma perekonnaga. Hiljem sai viimase 1945. aastal Taanis sündinud poeg Ingo Tiit pastoriks ja teenib praegu Stockholmi Eesti kogudust. Argentinasse lahkus ka Tallinna Tehnikaülikooli füüsikaprofessor Helmuth Freimuth, kellel küll oli kontakte kuulsa taani aatomifüüsiku Niels Bohri instituudiga, aga sellest hoolimata ei saanud ta Kopenhaagenis õiget tööloa. Ta läks siis Peronile aatomiuurijaks; aatomipommini aga siiski ei jõudnud.

1948. aastal hakkas ka Inglismaa põgenike vastu võtma, eelistades nooremaid. 1949. aastal avanes võimalus väljarändamiseks Austraaliasse ja samal aastal avas Kanada oma ukse. Kõik soovijad pidid läbi tegema arstliku kontrolli – ei tohtinud olla mingit tõsist viga, näiteks plekke kopsudel.

Ida ja Nikolai Kujehl.

Kujehlide perekond otsustas ebakindla olukorra tõttu Taani tolmu oma jalgelt raputada, valides oma uueks asukohamaaks Austraalia, kuhu nad 1949. a. siirdusid. Mõnda aega oli meil veel kirjalik kontakt, aga see katkes mõne aasta pärast. Nende lahkudes jäi mu ellu tühi-
mik. Kuigi käisin ikka taani-eesti perekondades, polnud seal sama kodune tunne kui Kujehlide juures. Mul säilis hea kontakt Kujehli tööandja, fotograaf Jens Lindekilde ja tema abikaasaga. Nad olid õppinud Kujehlide kaudu eestlasi hindama ja see tuli mullegi kasuks. Tihti võtsid nad mind kaasa pühapäevasele väljasõidule. Oma elukutse tõttu tundis Lindekilde restorane ja väljasõidukohti linna kaugemas ümbruskonnas. Neil oli vana ennesõja-aegne ja väga hästi hoitud sõiduauto Plymouth, millega sõitsime paljudesse kenadesse kohtadesse. Eriti ilusaid väljasõidukohti oli mere ääres, aga ka rahvapargis Rebildi kungastel ja Frijsenborgi ümbruses käisime tihti.

Perekond Lindekilde kuulus vahitorni-usulahu. Sellele nad mõnikord ka vihjasid, aga kunagi ei proovinud nad mulle seda propageerida. Teadsin, et neil olid oma erilised ülesanded. Mõnikord sõitsid nad mõnda teise linna, kus nad seisid oma usulahu reklaamprospektidega tänaval. Kujehl teadis rääkida, et nad olevat noorpõlves maailma hukkumist uskudes oma püandusosa ära kinkinud. Seetõttu tuli neil ennustuse tühistudes oma eluga alustada täiesti otsast peale.

Taanlastest sõprade kaudu sain kord koguni ajutise kodukooliõpetaja koha. Nimelt palkas ühe suurima Jüütimaa elektrotehnikafirma hollandi päritolu direktor Sardemann mind oma pojatütre õpetajaks. See oli kevadel pärast minu eelproovi ülikoolis. Tüdrukul oli ees reaalkooli lõpueksam, mis oli Taanis tollal keskastme eksam – mitte gümnaasiumi tasemel, aga sellega pääses siiski mitmesse kõrgemasse kooli, näiteks õpetajate seminari. Direktor Sardemann, kes oli ka oma sünnimaa konsul, oli tuntud nimi Århusi avalikus elus, suhtles kuningakojaga ja eriti leskkuninganna Alexandrinega, kes elas kohalikus Marselisborgi kuningalossis. Ta oli väga otsekohene mees. Kohe esimesel jutuajamisel deklareeris ta ilma pikemata, et tema pojatütar on küll “rumal nagu auster”, aga reaalkooli eksam tuleb tal siiski sooritada.

Katsusin siis tüdrukule natuke tarkust pähe taguda. Oli kevadine aeg ja 15–16-aastase plika mõtted vist igal pool mujal kui raamatute juures; vahtis üha aknast välja. Mul tuli teda isegi taani keele teadmistes kontrollida ja neid täiendada. Paistis olevat üsna lootusetu töö, aga tasu oli selle eest korralik. Imekombel sooritas ta siiski oma vanaisa soovitud eksami, kuid see polnud vist kuigi palju minu teene.

Olin kohe pärast sõja lõppu katsunud leida mõnd vana tuttavat või koolivenda. Saksamaal leidsin oma algkooli-aegse klassivenna Valdo Hommiku, kes oli Tšehhi põrgust eluga pääsenud. Ta oli väga aktiivne, sain temalt palju Saksamaal välja antud eestikeelseid trükiseid. Neid ilmus enne Saksamaa rahareformi arvukalt, aga seejärel algas juba ka väljarändamine: Valdo ise siirdus Kanadasse. Enne seda saatsin talle vastutasuks mõned toidupakid. Taanist sai saata jänese- ja kitseliha, aga mõnikord oli pakk nii kaua teel, et selle sisu polnud enam söömiseks kõlbulik.

Saksamaale oli sattunud ka minu gümnaasiumi-klassivend Heino Arras. Tema olukord oli mõneti parem kui Valdol, sest ta pääses ameeriklaste teenistusse. Ta siirdus sealt koos Lainega, keda oli kohanud põgenikelaagris, Ameerikasse, kus omandas elektriinseneri kutse.

Oma kodustele ei julgenud ma endast elumärki anda, kartsin tekitada neile ebameeldivusi. Kirjutasin kord siiski Voldemar Tagametsa nime all emale ühe kirja. See jäi meie ainsaks kontaktiks Stalini ajal.

Eks valmistanud maailma sündmused mullegi muret, eriti kuna eesti põgenikepere kogu aeg hõrenes. Kõik see tekitas teatava lahkusispsühhoosi. Isegi paljud Rootsist otsisid kindlamat varjupaika ülemeremaades. Taanis polnud küll väljaandmist karta. Hiljem on selgunud, et Nõukogude Liit esitas läbirääkimistel Saksa sõjapõgenike repatrieerimise üle küll selliseid nõudeid, mis aga lükati Taani poolt kategooriliselt tagasi. Natuke kindlamaks muutus olukord, kui Taani 1949. aastal liitus NATO-ga; ka Korea sõda 1950. a. näitas, et oli tahtmist ja võimalust kommunistide agressiooni pidurdada. Kogu aeg oli ikka mure kodurahva pärast, kes pidi rõhumist taluma. 1949. a. küüditamine ja sellele järgnenud sundkolhoseerimine tugevdasid kartust, et meie rahvast hävitatakse sihikindlalt.

Uurimisreisil Roots

Ülikoolis valmistasin end ette spetsiaaltöö kirjutamiseks. Meil olid harjutusseminarid, kus sai õppida ajaloo-uurimise reegleid. Lignes teema valimine. Tahtsin kirjutada midagi eesti ajaloo kohta ja arutasin Cobaga võimalusi. Jäin lõpuks peatuma Rootsi aja juurde Eestis.

Selle teema juurde suunas mind mitte ainult huvi, vaid ka praktiline kaalutlus. Teadsin, et selle kohta leidis allikaid Rootsi Riigiarhiivis, kus töötasid endine Tartu ülikooli professor Evald Blumfeldt ja Narva linnaarhivaar Arnold Soom. Lootsin nende abile. Samuti oli mul huvi tutvuda Stockholmi arvuka eestlaskonna tegevusega.

Esiialgu tuli lahendada praktilisi probleeme. Olin Taanis registreeritud põgenikuna. Mind kutsuti kord Kopenhaagenisse ülekuulamisele, kus politsei huvitus peamiselt sellest, kas mul on käsivarrele tätoveritud veregrupi märk, mis tähendas kuulumist mõnda SS-väeossa. Mul seda ei olnud, sellega kadus minu vastu huvi. Nii mõnelgi oli selle märgiga probleeme. Kuigi nad katsusid seda kõrvaldada, jäi järele arm, mille kohta tuli leida hea seletus.

Põgenikuna sain algul DP (Displaced Persons) kaardi numbriga G. 01444310. Hiljem kuulusin IRO (International Refugee Organisation) alla. 1951. a. algul sain kindlamiini jalad alla; mulle anti aastane peatumis- ja töölouba. See oli väga tähtis, sest sain taotleda võorastepassi. See aasta oli mulle üldse väga murdelise tähendusega. Aasta algul kolisin oma keldritoast üliõpilaste ühiselamusse.

Olin oma keldrituppa jäänud üksi. Jens Ejner oli juba paari aasta eest läinud sõjaväkega aega teenima ja oli seal nüüd üleajateenija

ohvitserina. Ta oli 1950. a. abiellunud Signega. Meie majja oli tulnud ka uusi elanikke, kellega mul polnud erilist kontakti. Peale selle oli igapähele nüüd rohkem tegemist õppetööga. Nii sobis kolimine mulle väga hästi.

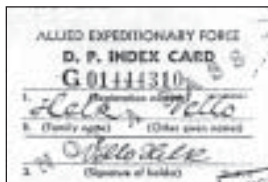
Olin varem kuulnud palju ühiselamukommetest – kuidas uustulnukaid halvasti koheldi ja tehti nende elu kibeaks. Iga koridori peal elas 16 üliõpilast, aga nende kombat olid erinevad. Minu koridori elanikud võtsid mind väga kenasti vastu. Ainuke kohustus oli anda kast õlut järgmise koridoriolengu puhul. Neid peeti harilikult paar korda aastas, semestri lõpul.

Minu eesmärgiks oli leida võimalusi Rootsi Riigiarhiivi külastamiseks. Kirjutasin Stockholmi Eesti Üliõpilaskonnale ja sain selle organisatsiooni abil üürida toa ühes eesti perekonnas Sturebys. Mul oli kavatsus veeta Stockholmis terve suvi. Nii ei saanud ma sel ajal raha teenida, aga Moster lubas mulle lahkelt laenu anda. Aprillis 1951 sain võorastepassi ja hakkasin viisat taotlema. Esiialgu tuli mul hankida Taani viisa niihästi välja- kui ka sissereisiks, muidu ei andnud teised riigid oma viisat. Kui see viisa oli käes, sain Rootsi saatkonnalt viisa peatumiseks Rootsis 16. juunist kuni 1. septembrini.

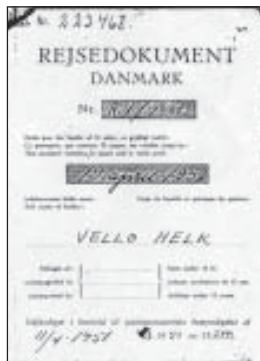
Rootsi oli sõjast kõrvale jäänud, mis paistis kohe silma. Juba Malmös nägi kõik hoopis esinduslikum välja. Stockholmi rong oli väga mugav. Sain üksikistme akna juurde, kust võisin imetleda Rootsi maastikku – algul Taanisarnane Lõuna-Rootsi loodus, siis suured metsad ja järjest rohkem kaljusid.

Olin kuulnud, et vastupidiselt taanlastele olevat rootslased reisil väga tagasihoidlikud. Minu taani tuttavad väitsid, et nad ei vestle omavahel. Minu vastas istuv härra alustas aga minuga laia juttu ja oli üpris avameelne, eriti kui kuulis, et tulen Taanist. Tema sai minu taani keelest hästi aru ja ma harjusin ka mõistma tema rootsi keelt. Kui ma enne Stockholmi julgesin mainida eespool mainitud kuuldusi rootslaste kui reisirahva kohta, ütles ta naeratades: “Ma polegi rootslane, olen hoopis skänelane!” See Lõuna-Rootsi ala on varem kuulunud Taanile ja teatavad iseloomusidemed on seal jäänud püsima.

Oli just jaanipäevaealne aeg, alles jahedavõitu, kui saabusin Põhjala Veneetsiasse. Leidisin kätte Slusseni, kust läks allmaaraudtee või metroo (rootsi “tunnelbana” – oli tollal lõpp-

Minu DP-kaart ja Taani võorastepass.

jaam) Stureby suunas. Leidsin oma peatumispaiga kätte kenas elumajade rajoonis (Bollstavägen 14). Majad olid ehitatud kaljusele pinnale, puudest ümbritsetud, just nagu mõnes metsasalus.

Minu korteriperenaise poeg oli suveks ära sõitnud, nii et sain tema toa. Juba järgmisel päeval otsisin üles Riigiarhiivi Riddarholmenil. Minu igapäevane teekond kulges Sturebyst Slusseni. Sealt jalutasin harilikult riigiarhiivi. Vahemaa polnud kuigi pikk ja Stockholmi vanalinn on väga kena. Riigiarhiivi naabruses paiknev kirik oli mulle majakaks, mille järgi orienteerusin. Hiljem mängis see kirik minu doktoritöös teatavat osa: seal tegutses Johan III ajal norra jesuiit Laurentius Nicolai Norvegus ("Klosterlasse"), kelle nimi on lahutamatu seotud suurejooneliste plaanidega vastureformatsiooniks Põhjamaadel.

Riigiarhiivis võeti mind väga hästi vastu. Coba oli andnud mulle kaasa hea soovituskirja. Riigiarhiivaar Ingvar Andersson kutsus mind oma kabinetti ja oli minu plaanidest huvitatud, rääkis sümpaatiaga riigiarhiivi eestlastest kaastöölisest. Neid kohtasin ka peatselt: esiteks Arnold Soomi, kes töötab samas majas ja oli just Livonica-fondi ümber korraldamas. Hiljem viis ta mind Evald Blumfeldti juurde, kelle töökoht oli Riigiarhiivi *Kammararkivet*'i osakonnas, just kiriku vastas.

Minu peamine eesmärk oli leida lisamaterjale eesti talupoegade olukorra kohta Rootsi ajal. Siin oli Soom suureks abiks, aga samuti ka Blumfeldt, kes eriti vanemaid arhiivimaterjale hästi tundis. Mulle oli ka tähtis kasutada kirjandust, niihästi vanemat kui ka sõdadevahelistel aastatel Eestis ilmunut. Olin Århusis konstateerinud, et seda kirjandust leidis Taanis ainult vähesel määral. Siin olid aga suhted Eestiga alati paremad ja tihedamad olnud ning Kuninglikus Raamatukogus leidsin palju eestikeelset kirjandust.

See raamatukogu Humlegårdenis oli mu teine sihtkoht. Uurisin katalooge, kirjutasin tiitleid välja ja tellisin raamatuid lugemissali. Tahtsin aga aega veel paremini ära kasutada ja raamatuid koju laenutada. Selleks oli vaja kahte käendajat – Rootsi kodanikku. Kaebasin oma häda ühes kirjas Cobale. Tema oli nagu alati abivalmis, vastas kohe ja lisas soovituskirja – mingi ma sellega Taani saatkonda, võib-olla saan sealt abi? Läksingi saatkonda, kus

võeti mind ülilahkesti vastu. Keegi nõunik kirjutas kohe tõendi, millega ma võisin minna raamatukokku ja laenata koju nii palju, kui aga soovisin – saatkond vastutas! Kuigi ma olin põgenik, kes oli juhuslikult sattunud Taani, aitasid nad mind siiski väga efektiivselt. Sellist vastutulelikkust on mulle hiljemgi osutatud, tookord olin aga ainult tundmatu üliõpilane, seepärast olen just seda abi alati kõrgelt hinnanud.

Leidsin siin ka tuttavaid kaasmaalasi Taani pagulaspõlve algpäevist. Haderslevi ajast tuttav haiglaõde Ingrid oli vahepeal Lidingöle endale abikaasa leidnud. Otsisin nad üles. See oli natuke pikem reis Lidingö rongiga, mis tollal väljus Humlegårdenist, just kuningliku raamatukogu eest. Sõitsin Käppalasse, kus Ingrid ja tema mees Oskar Bernadt olid üürinud endale väikese maja. Ingrid oli lahtise peaga ja avarate huvidega, Oskar vaikne muhe mees. Hea oli nendega koos olla, harilikku eestlaste juttu ajada, väljas jalutamas käia. Pühapäeviti tegime ka väljasõite, käisime Sigtunas ja vaatasime viikingiteaegseid varemeid.

Minu teine hea kontakt oli perekond Rauaga. Nende tütar Mai oli ka olnud Lõuna-Taanis, kus ta töötas majaabilisena minu naabruses. Kuna ta vanemad olid Rootsis, läks ta salaja nende juurde. Perekond elas Saltsjöbadenis. Isa Märt Raud oli elava loomuga südi mees, hea sülega, kirjutas koguni kriminaalromaane Tõnis Migagu varjunime all. Temaga oli mul palju juttu, sest ta huvid olid väga laialdased. Vana koolimehena huvitasid teda eriti haridusteemad. Tütar Mai töötas kesklinnas ühes kontoris, näitas mulle linna ja viis kokku oma sõpradega.

Mu kaasmaalased õpetasid mulle kohalike kombeid. Vasakpoolse liikumisega harjusin üsna ruttu ära. Rootsi lahja õlu mulle ei maitsenud, eelistasin, nagu kohalikud, juua keskpäevaeine juurde piima. Algul olid mulle võõrastavad pikad sabad kohvibaaride ees pärast lõunat enne kella kolme: siis avati neis õllemüük. Restoranides olid ka omad serveerimiskellaajad ja kangemaid jooke ei saanud ilma söögita tellida. Mõnes kohas olid koguni olemas teatud paraadroad, mida toodi lauale ainult vaatamiseks, et oleks võimalik napsu tellida.

Elamistase oli Rootsis märgatavalt kõrgem kui Taanis, kaupade valik suurem ja nende

kvaliteet parem. Samal ajal tolendas ringi mitmesuguseid tüüpe, kes kerjasid vastutuli-jate käest raha, ikka 25 ööri tassi kohvi jaoks. Nende kohv oli vist aga kangemat sorti, sest nad olid silmanähtavalt pettunud ainult 25-öörisest annetusest – pidid ju kerjamist jätkama.

Mul läks aeg lennates. Tegemist oli küllalt, lugemist väga palju. Kogusin materjale, kirju-tasin arhiivis hommikut õhtuni, kodus tegin väljavõtteid laenatud raamatutest. Mul kogunes üha rohkem allikaid meie talupoegade olu-korra kohta Rootsi ajal. Soom ja Blumfeldt juh-tisid minu tähelepanu mõnelegi aktile, mis sisaldasid häid lisaandmeid. Mõnikord käisi-me lõunavaheajal linnas ühes kohvikus, kus kohtasin teisigi eestlasi. Suvise aja tõttu mingit erilist seltskondlikku tegevust polnud. Arhiivis kohtasin eestirootslast Alvin Isbergi, kes samuti uuris Eestiga seotud teemasid.

Sain ka kontakti kohalike eesti lehemees-tega. Käisin Stockholms-Tidningeni toimetu-ses, kus Taanist tulija võeti eestikeelsete lehe-külgede tegijate poolt väga hästi vastu. Seal olid meie ajakirjanduse nestor Voldemar Kures ja nooremtoimetaja Vello Pekomäe. Ajasi-me tükk aega juttu ja mul paluti kirjutada mi-dagi oma elust Taanis. Panin siis paberile oma esimese kaastöö “Valge ja roheline talv”. Olen kaastööd sinna ka hiljem jätkanud.

Augusti algul tegin väikese reisi Götebor-gi, kus toimus järjekordne Põhjamaade ajaloo-laste kongress. See oli minu esimene osalemi-ne seesugusel kokkutulekul. Olin seal koos mitme kursusekaaslasega, Tage Kaarsted nen-de hulgas. Olime saanud Clara Lachmanni fon-dist kongressist osavõtmiseks väikest toetust. Kongress leidis aset 8.–11. augustil. Jõudsin kohale päev varem ja peatusin Olvingite juu-res. Sven oli tollal vist tehnikaülikooli lõpetamas. Hiljem sai ta ju koguni selle ülikooli rek-toriks. Järgmisel päeval tulid minu taani sõb-rad, siis majutati meid ühte erakorterisse.

Selliste kongresside peaesmärk üliõpilas-te jaoks on näha ja kuulda neid, kelle nimed seisavad õpperaamatute kaantel või keda õp-pejõud tsiteerivad. Hiljem harjub sellega ära, kandidaadina on see rohkem kohtumine kau-gemate kolleegidega. Göteborgis nägin mina-gi kuulsaid Põhjamaade teadlasi nagu Eli Heckscher, Sven Ulric Palme, Curt ja Lauritz Weibull jt. Siin olid ka Kopenhaageni ajaloo-

lased, aga nende kohta olime juba enne palju kuulnud. Huvitavam oli kohtumine Kopenhaa-geeni üliõpilastega, kes üllataval kombel olid meiesugused, nii et siin loodi alus nii mõnele-gi sõprusele.

Kongresside juurde kuuluvad vastuvõtud ja peod. Olime väga haavunud, kuna Göteborgi linn ei pidanud üliõpilasi küllalt väärilisteks, et meid raekotta vastuvõtule kutsuda. Selle asemel läksime Lisebergi lõbustusparki, mis oli ka kena koht, aga nõudis raha. Üldiselt läk-sid need neli päeva kiirelt. Sõitsin siis tagasi Stockholmi oma uurimusi jätkama.

Minu viisa lõpu tähtaeg oli 1. september, aga ma ei saanud oma töödega valmis, oli veel nii palju arhiivimaterjale, mida oli vaja läbi vaada-ta. Tellisin osa materjalidest mikrofilmina, aga see oli üsna kallis lõbu. Seepärast palusin viisa pikendust, mida mulle ka lahkelt anti.

Oma igapäevaste tegemiste kõrval oli mul Stockholmis üks kohtumine, mis sai väga ot-sustavaks minu teaduslikus karjääris. Mind kutsuti kord Juhan Haabma poole, kus olid mõned eesti üliõpilased ja üks haruldane kü-laline Roomast, nimelt Vello Salo, kes valmis-tus tookord Vatikanis katoliku preestriks saa-ma. Ta oli Collegium Russicum'i lähedal asu-vas paavstliku idainstituudi raamatukogus sat-tunud Antonio Possevino kirjale Liivimaalt, trükitud 1585. a. – tõeline rariteet. Salo arvas, et Roomas peaks leiduma veelgi materjale tol-le perioodi kohta Eestis. Ta ise polnud ajaloo-lane, aga oli meie kodumaa katoliiklikust aja-loost väga huvitatud, nii et ta küsis kohe mi-nult, kas mul oleks soovi seda uurida. Ma ei teadnud, millised võimalused seal olid. Igal ju-hul oli see mulle väga ahvatlev pakkumine, kuigi ma erilisi lootusi ei heietanud. Sellegi-pärast vastasin jaatavalt. Vello Salo ei andnud mulle ka erilisi lubadusi, töötas aga Vatikanis võimalusi uurida. Nõnda jätsime hüvasti ega aimanudki, millele see jutuaajamine aluse oli pannud.

Minu võõrastepassist nähtub, et lasin oma pagasi 7. septembril Stockholmis tollida, aga alles 10. septembril on löödud mulle Taani sis-sesõidutempel. Peatusin nimelt Lundis. Mul oli kirjavahetus professor Edgar Kanti abikaa-sa Leida Kalling-Kantiga, kes kogus andmeid olukorra kohta Nõukogude-aegses koolis. Ta sai minult muljeid Võru Gümnaasiumi kohta. Tagasiteel Taani kasutasin nende lahkete külla-

kutset. Neil juhtus minu saabumise ajal olema seltskondlik koosviibimine. Külaliste hulgas oli koguni kaks teoloogi: Hjalmar Pöhl ja Valter Koppermann. Pidin rääkima pikalt ja laialt oma elust Taanis. Ööbisin Kantide kodus, järgmisel päeval viis tütar Maret mind linna vaatama, kõige esiteks muuseumi (“Kultuuren”), siis ülikooli. Sellest ajast peale oli mul Lundiga üsna tihe ühendus ja õppisin hiljem veel teisigi kohalikke eestlasi tundma.

Kopenhaagenis ma pikemalt ei peatunud, vaid sõitsin kohe Århusi. Olin varem eestlaste põgenikelaagris käinud, seda juba algul, kui nad olid KB-Hallenis, mida eesti põgenikud kutsusid oma “Koopatalliks”. See oli ruumikas tennisehall, kus põgenikud olid mitmesuguste abinõudega püüdnud ehitada väikesi toakesi, nii et neil oli pisut eraelu. Nüüd asus laager natuke kaugemal, Amageri saarel, kus põgenikud olid majutatud barakkidesse. Seal mul erilisi tutvavaid polnud. Ainuke, kellega mul tekkis parem kontakt, oli Lembit Kõva, kes Võru Gümnaasiumi riigikaitsepäevade puhul oli olnud allohvitserina Taara kasarmutes minu jaoulemaks. Ta oli laagris koos oma abikaasa ja tütreaga. Kopenhaagenis käies astusin ikka tema laagrituppa sisse. Temal oli pikapeale Taanist villand saanud ja 1951. aastal kolis ta oma perega Kanadasse. Meie kirjavahetus jätkus veel kuus–seitse aastat, aga lakkas siis – vahemaa mandrite vahel on siiski väga suur ja polnud ka palju meid ühendavaid uudiseid.

Minu esimene teaduslik töö

Olin Rootsist kaasa toonud rikkalikku arhiivimaterjali, mida pidin nüüd hakkama läbi töötama. Mõned arhiivisäilikud, mida ma polnud jõudnud nii põhjalikult läbi vaadata, tellisin välja kohaliku riigiraamatukogu kaudu. Saabus ka tellitud mikrofilm, mis nõudis lugemist.

Arutasin Cobaga oma erialatöö probleeme. Pidin end põhjalikult ette valmistama, sest selle kirjutamiseks anti ainult kuu aega. Minu uurimuse ajajärguks oli võetud Eesti- ja Liivimaa ajalugu Rootsi valitsuse all. Eelistasin mõnda talupoegade olukorda käsitlevat ülesannet ja Coba lubas anda sobiva teema.

See teatati mulle esmaspäeval 11. veebruaril 1952. Coba oli olnud üsna põhjalik. Mul tuli

koos ülevaatega talupoegkonna olukorrast Eesti- ja Liivimaa aastatel 1660–1672 käsitleda Rootsi valitsuse püüdlusi talupoegade õigusliku, sotsiaalse ja majandusliku seisundi parandamiseks kuningas Karl XI isikliku valitsuse ajal. Valmis töö pidin ära andma ülikooli kantselseisse hiljemalt 13. märtsil.

Teema oli minu jaoks soovikohane. Mul oli õnne, et elasin ühiselamus, kus head taani sõbrad mulle kohe appi tõttasid. Hiljuti oli ka mu kursusekaaslane Tage Kaarsted kolinud meie koridori tuppa. Muidu oli meid kirju seltskond, kõik teaduskonnad olid esindatud, kuid teistest rohkem arstiteaduskond. Kui sain oma teema kätte, pidasime oma harilikus koosolekukohas – koridori köögis – nõu ja koostasime plaani. Tage oli tubli organisator. Meil oli koridori peale kaks kirjutusmasinat. Mina pidin kirjutama käsitsi teksti, mille Tage siis kahe masinakirjutajate grupi vahel ära jaotas ja hoolitses selle eest, et kirjutamine edeneks. Meie hulgas oli üsna häid masinakirjutajaid, need pandi esmajärjekorras tööle. Töö käis mitme vahetusega. Masinakirjutajate poolt produtseeritud teksti korrektuuri luges Tage.

See oli töörohke kuu. Pidin peaaegu kogu aeg kirjutama, varustamaks masinakirjutajaid. Selle hoogtöö tegijate tuju oli hea. Kõige parem masinaltippija oli üks arstiteaduse üliõpilane, kellel ajaloost suurt aimu polnud, aga ta kirjutas mitu lehekülge tunnis ja sundis mindki kiirustama. Teine grupp oli tunduvalt aeglasem. Aeg-ajalt pidasid nad ka vahet; ma ei jõudnud neid alati materjalidega varustada. Eks olnud neil ka muud teha, igapäev olid ju omad loengud, aga Tage koostas neile sobiva tööplaani.

Niisugust töotalgut tegime ka paar korda hiljem, aga see minu oma on ikka kõige paremini meelde jäänud, kuna ma olin selle keskmeks. Tage hoidis mind surve all, juhtis vahet ka tähelepanu mõnele konkreetsele veale või argumentide kordumisele. Kohvipauside ajal arutasime tekkinud probleeme. Magada saime siiski korralikult. Kuigi töö oli väga pingeline, andis mu koridorikaaslaste panus ka mulle teatavat rahu – nõnda ei saanud miski viltu minna!

Pingeline töö kestis umbes kolm nädalat. Siis oli oluline osa valmis. Rootsi riigiarhiivi allikmaterjalide põhjal sain anda hea ülevaate Rootsi võimude poliitikast eesti talupoegade

suhtes. Rootsi haldus katsus tugevdada riigivõimu ja kärpida aadli omavoli. Möisate riigistamisega kaotasid paljud aadlikud oma valdused. Nende talupojad läksid riigi alluvusse, kus koormised olid suhteliselt kergemad ja kohtlemine õiglasem. Sellest said innustust ka eramõisate talupojad, kes julgesid nüüd kaevata mõisnike ülekohtu üle, pöördusid mõnikord otse kuninga poole ja said ka õigust. Ma juhtisin tähelepanu sellele, et Rootsi võimu kestmisel oleks Eestis kehtestatud umbes sama kord, nagu seda tehti Taanilt vallutatud Skånes. Oli loomulik, et need püüdlused põrkasid kohaliku aadli vastuseisule.

Lisaks tuli mul endal koostada ülevaade allikatest, kirjutada viited ja mõned lisad, samuti reguleerida peatükke ja tippida sisukord. Tulemuseks oli väga mahukas töö, 206 masinakirja-lehekülge. Andsin oma töö ettemääratud tähtpäevaks kantseleisse ja jäin põnevusega hinnet ootama. See võttis aega. Mu töö oli ju nii mahukas ja pidi seetõttu Cobale meelega järele olema. Hindajateks olid peale tema veel kaks ajaloolast väljastpoolt meie ülikooli.

Lõpuks teatati mulle nende otsus. Minu töö oli arvatud kõrgeima hinde vääriliseks. Sain hindeks 10 ja veel kiitvaid sõnu pealekauba, niihästi sisu kui ka keele kohta. Nii oli mul esimene lõpueksamihinne käes ja mis veel tähtsam: see luges kolmekordselt! Lõpueksami sooritamisel oli selline spetsiaaltöö-hinne tugevaks põhialuseks.

Sama aasta juunis retsenseeris Coda Jyllands-Postenis pikemalt oma Kopenhaageni kolleegi Knud Fabriciuse uurimust Skåne üleminekust Taani valdusest Rootsi alla ja mainis selles kiitvalt minu spetsiaaltööd.

Eesti Teaduslik Selts Rootsis võttis teema "Püüdlused talurahva olukorra parandamiseks Eesti- ja Liivimaal Karl XI ajal" oma võistlustööde hulka. Selles oli arvatavasti peateene Evald Blumfeldtil, kes oli tollal seltsi sekretär. Kirjutasin siis oma tööst natuke lühendatud taanikeelse versiooni ja saatsin märksõna "Romulus" all nimetatud seltsile. Tartu Ülikooli aastapäeva aktusel 1. detsembril 1952 määrati mulle selle eest Eesti Naisüliõpilaste Seltsi ja Korp! Filiae Patriae ühine auhind 500 krooni ulatuses. Ma ei saanud aga seda isiklikult vastu võtta, sest saatus oli mind vahepeal viinud hoopis kaugemale lõuna poole – Rooma.

Rooma reisi eel

Olin peaaegu unustanud Vello Salole antud lubaduse. Pärast õnnestunud spetsiaaltööd tuli mul end ette valmistada ajaloo lõppeksamiteks. Minu sõber Tage oli samuti oma spetsiaaltööga valmis ja kavatses juba aastavahe-tusel 1952/53 õnne proovida. Mina küll nii julge ei olnud. Arvestasin, et olen alles aasta hiljem selleks küps.

Läks aga hoopis teisiti. Juuni algul sain kirja Karl Robert Pustalt Pariisist. Selles seisis, et kohalik paavstlik nuntsius Angelo Giuseppe Roncalli (hilisem paavst Johannes XXIII) oli talle teatanud, et mulle oli paavstiloopi poolt määratud 300 000 liiri suurune stipendium – Eesti vanema ajaloo uurimiseks Vatikani arhiivis. See tuli üllatusena. Vello Salo oli vahepeal lõpetanud õpingud Roomas ja pidi siirduma Saksamaale vaimulikuks. Nii katkesid ka Vatikani raadio eestikeelsed saated ja ma pidin Roomas ilma Salo abita toime tulema. Ta oli aga oma lubaduse täitnud ja avanud sellega mulle avara teadusliku tööpõllu.

Minu sõber Tage kirjutas kohe sellest kohalikule ajalehele Aarhus Stiftstidende. Tema kaheveeruline artikkel oli isegi varustatud minu fotoga. Minu elulookirjeldus polnud küll korrektne – ta oli lisanud omalt poolt natuke põnevust. Ta sai selle eest ka natuke honorari, mida siis koos pühitsesime.

Nuntsius Roncalli kiri minu stipendiumi kohta

Sellel suvel ei tulnud õppimisest midagi välja, aeg kulus Rooma-reisi ettevalmistuste tähe all. Kirjutasin siiski eespool mainitud võistlustöö, mille märksõnaks paningi "Romulus" – ikka Rooma poole sihtides.

Mul avanes võimalus teha väike suvine reis Põhja-Saksamaale. Nimelt oli minu naaber Vanløsevej ajast, Niels Jakobsen, kes õppis majandusteadust, saanud naabruses ühiselamus toa. Käisin mõnikord teda külastamas ja kohtasin seal tema sõpru. Need olid enami-kus seotud Venstre partei noorsooliikumise-ga. Sel aastal oli neil kavas osa võtta paarinä-dalasesest suvekursusest Põhja-Saksamaal, kus nad tahtsid tutvuda uue Saksamaa demokraatliku riigikorraga. Kutsusid mindki kaasa. Ma mäletasin veel Saksamaa varemtes linnu aas-

tast 1945. Mul oli huvi näha, kui kaugele nad vahepeal olid jõudnud, eriti pärast 1949. aasta uut algust. Nii astusin minagi selle partei noorsooühingu liikmeks ja sain kaasa sõita. Kuna see on ka Taani põllumeeste partei, siis sobis see mulle minu päritolu poolest hästi, aga ma pole end hiljem ühegi parteiga sidunud. See suvine episood jäi minu viimaseks poliitiliseks osalemiseks.

Sain oma võorastepassi Saksa viisa ja asusin 29. juulil 1952 koos teistega teele. Meie esimene peatus oli Kielis, mis oli sõjast üsna purustatud. Koosolekud toimusid *Christian-Albrecht-Hausis*. Osavõtjaid oli poolsada Taani noort ja kümnekond noort teistest maadest. Arutlused olid enamasti inglise keeles.

Meil oli palju kohtumisi juhtivate poliitikutega. Olime kohalikul Maapäeval, kus meid võttis vastu Schleswig-Holsteini *Ministerpräsident* Lüdemann isiklikult. Külastasime *Institut für Weltwirtschafti* (Maailmamajanduse Instituuti), kus mulle imponeeris nende raamatukogu süsteem: raamatud olid paigutatud formaadi järgi, millega hoiti kokku riuliruumi. Samuti näidati meile linna kõige moodsamat kooli – *Goetheschule*, meid võeti vastu rae-kojas ja me tutvusime ülikooliga, mis oli saanud enda käsutusse ühe vabriku hooned. Ülikooli endised hooned olid pommitamise tagajärjel hävinud või kasutamiskõlbmatud. Üldse oli Kielis veel palju varemeid, aga ülesehitustöö käis täie hooga.

Kavas oli ka väljasõit Lõuna-Schleswigi, kus kohtasime taani vähemusrahva esindajaid. Meid pani natuke imestama, et nende noored ei osanud hästi taani keelt. Kahtlustasime, et ehk nad olid kõigest “Speck-Dänen” (pekitaanlased). Nimelt said taani vähemusrahva liikmed pärast sõda, kui paljudel oli nälg majas, Taanist toidupakke. Kieli päevad lõppesid suurema arutlusega, mille teemaks oli taani vähemusrahvuse tulevik Euroopa perspektiivis. Juba siis oli näha ja kuulda sümpaatiat Euroopa ühenduse suhtes.

Teel Göttingeni külastasime Volkswageni vabrikut Wolfsburgis, kus meile demonstree-riti autode masstoodangut konveieril. Saime ka informatsiooni tööliste olude, eriti mitmesuguste soodustuste kohta. Väga väsinuna jõudsimme Göttingeni, kus meie peatuskohaks sai “Frithjof-Nansen-Haus”. Siin pidas professor Treue meile järgmisel päeval põhjaliku

loengu Saksamaa uuemast ajaloost. Järgnes vastuvõtt vanas raekojas. Erinevalt Kielist ei olnud Göttingenis varemeid; linn oli saanud ainult mõne juhusliku pommitabamuse.

Eriliseks elamuseks oli väljasõit Harzenisse, kus käisime ka idatsooni piiril. Tollal polnud veel nii ranget piiritähistust. Tettborni juures oli piiriks üsna lai ülesküntud ja äestatud riba. Tohtis nõjatuda piiritulbale ja professor Treue pisike koer lippas koguni idatsooni spioneerima, tuli siiski jälle varsti vabadesse tagasi, ju talle idas ei meeldinud. Kursuse viimasel päeval jutustas meile üks põgenik – üliõpilane Leipzigist – olukorrast idatsoonis. Lõpetuseks oli suurem koosviibimine koos ühe teise rahvusvahelise kursusega, nii et see õhtu mõjus päris Paabelina. Need olid väsitavad, aga elamusrikkad päevad. Tollal ma ei aimanud, et kord saab Göttingenist üks tugi-punkte minu teadusetegemises. Sellele pani aluse tutvus kaasmaalasest kirjandusloolase Otto A. Webermanniga, kes valmistas end siin ette doktoritööks. Meil oli varem olnud kirjavahetus. Nüüd kasutasin juhust teda külastada. Kohtasin tema juures veel ühte eesti üliõpilast – Meemo Mäelot Rootsist.

12. augustil olin jälle tagasi ja jätkasin ettevalmistusi Itaalia-teeneks. Kavatsesin ära jääda kaheks semestriks ning olin natuke mures oma toa pärast – võib-olla ei ole mul tagasi tulles võimalik seda tagasi saada? See asi lahenes aga soodsalt, kuna Soomest tuli üks stipendiaat, Helge Ukkola, kes pidi siin lähemalt tutvuma Søren Kierkegaardi filosoofiaga. Tema oli just kahesemestriks stipendium, mis mulle väga hästi sobis. Mul polnud kuigi palju varandust, oma raamatud ja mõned pisiasjad sain sõprade hoolde jätta.

Ukkola saabus juba enne minu ärasõitu. Ta oli teoloog, abielus ja mitme lapse isa. Ta oli natuke lihtsa ja sünge mõtlemisviisiga, ka omajagu äkiline, ei sobinud minu noorte koridorikaaslastega, kes ikka armastasid üksteist aasida. Seda ei tohtinud nii tõsiselt võtta. Tema aga seda ei mõistnud ja seepärast tekkis tal tõsisemid konflikte, eriti pärast minu lahkumist.

Septembris osalesin veel ühel rahvusvahelisel üritusel. Taani Noorsoo Kesknõukogu Euroopa-kampaania korraldas Helsingõri Rahvusvahelises Rahvaülikoolis taani ja hollandi noorsoo kokkutuleku, millest mul avanes võimalus osa võtta. See avati just minu 29. sün-

nipäeval, 23. septembril ja kestis viis päeva. Meile peeti lootusi sisendavaid loenguid Euroopa tulevikust, eriti Taani Euroopa-liikumise juhtivate tegelaste poolt. Võttis aega, enne kui need mõtted juurduda said. Sain siit jälle häid taani kontakte, nõnda tekkis mul pikapeale tutvusi üle kogu maa.

Itaalia-sõiduks tuli mul klaarida palju formaalsusi. Esialgu pidin hankima terve rea viisaid: läbisõiduviisad Saksamaa ja Šveitsi jaoks, sissesõidu- ja peatusviisa Itaaliasse. Sain Pusta kirja põhjal kõik soovitud viisad, aga Itaalia peatumisviisa kehtis ainult kolm kuud, seda tuli mul kohapeal pikendada. September kulus viisade hankimisele. Ma ei soovinud sõita Rooma just kuumal aastaajal, lükkasin ärasõidu oktoobri lõpule.

Viimase nädala veetsin Haderslevi Mosteri pool, kes andis mulle kaasa korraliku reiskohvri ja seadis reisiks korda mu riidevarustuse. Hakkasin juba mõni aeg enne ärasõitu itaalia keelt õppima. Mul oli taani õpik "100 tundi itaalia keelt", milles olid vajalikumad väljendused sees. Lugesin siis valjusti ja püüdsin häälendamist harjutada. Lihtsamad käibesõnad sain selgeks.

Minu võõrastepass peegeldab tookordseid reisiprobleeme. Selles on välja- ja sissereisi templid kuupäevadega. Ka on näha, kui palju ma raha vahetasin. Itaaliasse sõiduks ei võtnud ma palju raha kaasa, vahetasin natuke vähem kui 400 Taani krooni. Olin saanud natuke stipendiumiavanssi, 30 000 liiri. Sellele lisaks andis Taani Rahvusvahelise Üliõpilaskomitee Århusi osakond mulle väikese reisistipendiumi – 200 krooni. Kõik olid väga vastutulelikud. Minu stipendium oli Taani rahas 3300 krooni. Lootsin sellega vähemalt pool, aga võib-olla ka kolmveerand aastat läbi saada. See pidi kohapeal selguma. Ma pidin algul oma väljaminekutest ülevaate saama, Itaalia elukallidust tundma õppima.

Vello Salo ei saanud mind kohapeal aidata, aga ta andis mulle Münsterist kirja teel ühe oma Rooma sõbra aadressi. See sõber pidi minu majutamise eest hoolitsema ning mulle hea nõuga abiks olema. Nii võisin rahuga alustada 28. oktoobril oma reisi.

(järgneb)

Avatud vaimu ja laiema haardega

Läänemere provintside arenguperspektiivid

Rootsi suurriigis 16./17. sajandil.

Eesti Ajalooarhiivi Toimetised –
Acta et Commentiones Archivi Historici
Estoniae, nr. 8 (15).

Eesti Ajalooarhiiv. Tartu, 2002. 238 lk.

Eesti Ajalooarhiiv (Eesti Riigi Keskarhiiv) jätkas 1996. aastal toimetiste sarja, mis sai alguse 1931. aastast *Polonica* kogu kataloogi avaldamisega ning katkes 1941. (1944.) aastast Liivimaa 1638. aasta Eesti ala kaguosa adramaarevisjoni publikatsiooniga. Sõjajärgsel ajal välja antud raamatud, esmajoones allikpublikatsioonid ja meetoodilised abivahendid ei taotlenud vormilist seotust eelnenutega.

Esimeseks publikatsiooniks taastatud sarjas oli artiklite kogumik Eesti Ajalooarhiivi 75. aastapäevaks. Viie aasta jooksul on ilmunud seitse toimetist, sama palju kui esimesel perioodil. Need on väikesformaadilised tagasihoidlikud publikatsioonid, mille pearõhk lasub sisul. Nüüd on aga toimunud teretulnud uuendus, 15. number on saanud suurema formaadi ja kenama kujunduse. Väga iseloomustavalt käsitleb see ka teemat, mis on eesti ajaloolasi eriti kütkestanud, nimelt Rootsi aega meie alal.

Rootsi aeg Eestis on kõige pikem periood, mil oli otsene seos Skandinaavia kultuuriruumiga. Sellel on väga tähtis osa eesti keele ja kultuuri arenguloos. Laiahaardelisemalt hakati seda uurima eelmise Eesti Vabariigi ajal, aga see töö katkes suurelt osalt 1940. aastal. 1944. aasta suurpõgenemisel sattus aga selle aja uurijaid Rootsi, kus nad nüüd said võimaluse töötada Rootsi allikmaterjalidega. Rootsi Riigiarhiiv meenutab tänuga eesti ajaloolaste-arhivaaride triumviraati: Evald Blumfeldt (1902–1981), Arnold Soom (1900–1977) ja Jakob Koit (1906–1988), kes mitte ainult ei korraстанud arhiive, vaid ka kasutasid neis Eestist puudutavaid materjale oma teaduslikes uurimustes. Neile lisanudisid nooremad uurijad, nii Aleksander Loit (sünd. 1925) kui ka eestirootslane Alvin Isberg (1918–1991). Rootslastest kirjutasid kunstiajaloolane Sten Karling (1906–1987) ning kirjandus- ja keeleteadlane Per Wieselgren (1900–1989). Viimane jätkas kuni 1971. aastani ajakirja *Svio-Estonica*